

MIGRATSION JARAYONLARDA OILAVIY QADRIYATLARNING O'ZGARISHIGA TA'SIR ETUVCHI PSIXOSOSIAL OMILLAR

Sh.A.Umarova¹

1. Chirchiq davlat pedagogika universiteti pedagogika fakulteti, psixologiya kafedrasida katta o'qituvchisi, Orcid: 0009-0004-3214-2588,

Mas'ul muallif: Umarova Shohida Absalomovna, Chirchiq davlat pedagogika universiteti pedagogika fakulteti, psixologiya kafedrasida katta o'qituvchisi, Orcid: 0009-0004-3214-2588,

e-mail: E-mail: umarovashohida018@gmail.com

Accepted: 11 August 2026

Published: 11 August 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Umarova, S. A. MIGRATSION JARAYONLARDA OILAVIY QADRIYATLARNING O'ZGARISHIGA TA'SIR ETUVCHI PSIXOSOSIAL OMILLAR / S. A. Umarova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 2. — B. 223–228.

Annotatsiya. Mazkur maqolada migratsion jarayonlarning oilaviy qadriyatlar tizimiga ko'rsatadigan psixologik va ijtimoiy ta'siri tahlil qilingan. Zamonaviy migratsiya sharoitida oila a'zolarining uzoq muddat ajralishi, yangi madaniy muhitga moslashuvi, iqtisodiy omillar hamda kommunikatsiya shakllarining o'zgarishi oilaviy qadriyatlar transformatsiyasining muhim determinantlari sifatida yoritilgan. Tadqiqotda psixososial omillar, jumladan, emotsional yaqinlik, oilaviy identifikatsiya, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, madaniy adaptatsiya va avlodlararo qadriyatlar almashinuvining oila barqarorligiga ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, migratsiya sharoitida oilaviy munosabatlarni mustahkamlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni saqlash hamda psixologik farovonlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: migratsiya, oilaviy qadriyatlar, psixososial omillar, oila psixologiyasi, ijtimoiy moslashuv, madaniy adaptatsiya, oilaviy identifikatsiya, emotsional yaqinlik, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, oila barqarorligi.

ПСИХОСОЦИАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ИЗМЕНЕНИЕ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Аннотация. В статье анализируется влияние миграционных процессов на трансформацию семейных ценностей через призму психологических и социальных факторов. Рассматриваются такие психосоциальные детерминанты, как длительное раздельное проживание членов семьи, культурная адаптация, изменение социальных ролей, эмоциональная близость, семейная идентичность и социальная поддержка. Особое внимание уделено влиянию миграции на устойчивость семейных отношений, межпоколенческую передачу ценностей и психологическое благополучие членов семьи. Представлены научно обоснованные подходы к укреплению семейных ценностей и повышению эффективности психосоциальной поддержки мигрантских семей.

Ключевые слова: миграция, семейные ценности, психосоциальные факторы, психология семьи, социальная адаптация, культурная адаптация, семейная идентичность, эмоциональная близость, социальная поддержка, устойчивость семьи.

PSYCHOSOCIAL FACTORS INFLUENCING CHANGES IN FAMILY VALUES DURING MIGRATION PROCESSES

Abstract. This article examines the psychosocial factors influencing changes in family values during migration processes. It explores how prolonged family separation, cultural adaptation, economic conditions, changing communication patterns, and social role transformation affect the dynamics of family values. The study highlights the role of emotional closeness, family identity, social support, cultural adaptation, and intergenerational value transmission in maintaining family stability and psychological well-being. Based on contemporary theoretical approaches, the paper proposes practical recommendations for strengthening family values and improving psychosocial support mechanisms for migrant families.

Keywords: migration, family values, psychosocial factors, family psychology, social adaptation, cultural adaptation, family identity, emotional closeness, social support, family stability.

Kirish. XXI asrda migratsiya global ijtimoiy hodisalardan biri sifatida nafaqat iqtisodiy va demografik jarayonlarga, balki jamiyatning ijtimoiy-psixologik tuzilmasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Mehnat, ta'lim, siyosiy yoki ekologik omillar tufayli yuz berayotgan migratsiya jarayonlari millionlab insonlarning turmush tarzini o'zgartirib, oilaviy munosabatlar va qadriyatlar tizimining yangi shakllanishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, uzoq muddatli mehnat migratsiyasi oila a'zolarining bir-biridan ajralishi, oilaviy rollarning qayta taqsimlanishi, farzandlar tarbiyasidagi mas'uliyatning o'zgarishi hamda

oila ichidagi emotsional aloqalarning yangi ko'rinish kasb etishiga olib kelmoqda. Natijada oilaviy qadriyatlar mazmuni, ularning namoyon bo'lish shakllari va avlodlararo uzatilish mexanizmlarida sezilarli transformatsiyalar yuzaga kelmoqda.

Bugungi kunda migratsiya masalasi faqat iqtisodiy yoki demografik nuqtai nazardan emas, balki psixologik va sotsiologik yondashuvlar asosida ham keng o'rganilmoqda. Oila esa shaxs ijtimoiylashuvining eng muhim instituti sifatida migratsiya oqibatlarini birinchi bo'lib boshdan kechiradigan ijtimoiy tizim hisoblanadi. Migratsiya natijasida oila a'zolarining yangi madaniy muhitga moslashuvi, kommunikativ munosabatlarning masofaviy shaklga o'tishi, iqtisodiy resurslarning qayta taqsimlanishi hamda ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimining o'zgarishi oilaviy qadriyatlarining mazmuniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli oilaviy qadriyatlar dinamikasini psixososial omillar nuqtai nazaridan o'rganish zamonaviy psixologiya va sotsiologiyaning dolzarb ilmiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Psixologik tadqiqotlarda oilaviy qadriyatlar shaxsning xulq-atvori, motivatsiyasi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuvini belgilovchi muhim ichki resurs sifatida talqin etiladi. Migratsiya sharoitida ushbu qadriyatlarining barqarorligi ko'plab omillarga, jumladan, oila a'zolari o'rtasidagi ishonch darajasi, emotsional yaqinlik, oilaviy identifikatsiya, kommunikatsiya sifati, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, iqtisodiy xavfsizlik hamda yangi madaniy muhitga moslashish darajasiga bog'liq bo'ladi. Mazkur omillar o'zaro uzviy bog'liq holda oilaning psixologik iqlimi va funksional barqarorligini belgilaydi.

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlarda transmilliy oilalar, mehnat migrantlari oilalari va migratsiya ta'sirida shakllanayotgan yangi oilaviy munosabatlar alohida tadqiqot obyekti sifatida ko'rib chiqilmoqda. Xalqaro tadqiqotlar migratsiya natijasida oilaviy qadriyatlarining mutlaq yo'qolib ketishini emas, balki ularning yangi ijtimoiy sharoitlarga mos ravishda transformatsiyalanishini ko'rsatmoqda. Bunday transformatsiya jarayonida an'anaviy qadriyatlar zamonaviy qarashlar bilan uyg'unlashadi, oilaviy rollar qayta taqsimlanadi, ota-onalik funksiyalarining bajarilish usullari o'zgaradi hamda raqamli kommunikatsiya vositalari oilaviy yaqinlikni saqlashning muhim mexanizmlaridan biriga aylanadi.

O'zbekiston sharoitida ham tashqi va ichki migratsiya ko'lamining ortib borishi oilaviy munosabatlar tizimini chuqur ilmiy o'rganishni taqozo etmoqda. Xususan, mehnat migratsiyasi natijasida ota yoki onaning uzoq muddat oiladan tashqarida bo'lishi farzandlarning psixologik rivojlanishi, oilaviy identifikatsiyasi, qadriyatlar tizimi hamda emotsional farovonligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, migratsiya oilalarning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish, ta'lim sifati va turmush darajasini yaxshilash kabi ijobiy jihatlarni ham yuzaga keltiradi. Demak, migratsiyaning oilaviy qadriyatlarga ta'siri murakkab va ko'p qirrali psixososial hodisa sifatida kompleks yondashuvni talab etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi migratsion jarayonlarda oilaviy qadriyatlarining o'zgarishiga ta'sir etuvchi psixososial omillarni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash hamda oilaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiluvchi psixologik yondashuvlarni asoslashdan iborat. Tadqiqot natijalari migratsiya sharoitida oilalarni psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, oilaviy qadriyatlarini saqlash va rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Migratsiya va oilaviy qadriyatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik zamonaviy psixologiya, sotsiologiya va demografiya fanlarining kesishgan nuqtasida shakllangan muhim ilmiy yo'nalishlardan biridir. So'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar migratsiyaning faqat geografik ko'chish jarayoni emas, balki shaxs, oila va jamiyatning qadriyatlar tizimiga ta'sir etuvchi murakkab psixososial hodisa sifatida talqin qilmoqda [1; 2]. Ayniqsa, mehnat migratsiyasi sharoitida oilaviy munosabatlarning transformatsiyasi, emotsional yaqinlikning saqlanishi, ota-onalik rollarining qayta taqsimlanishi hamda oilaviy identifikatsiyaning o'zgarishi ilmiy tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Migratsiya nazariyasining rivojlanishida E. Lee tomonidan ishlab chiqilgan "itaruvchi va tortuvchi omillar" (Push-Pull Theory) konsepsiyasi muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi [3]. Mazkur nazariyaga ko'ra, migratsiya qarori iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va shaxsiy omillar uyg'unligi natijasida yuzaga keladi. Biroq keyingi tadqiqotlarda ushbu nazariya psixologik omillar bilan boyitilib, oilaviy munosabatlar, emotsional bog'liqlik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash migratsion qarorlarning muhim tarkibiy qismi ekanligi asoslab berilgan [4].

Oilaviy qadriyatlar nazariyasini rivojlantirishda M. Bowenning oilaviy tizimlar nazariyasi alohida o'rin tutadi [5]. Unga ko'ra, oila yagona psixologik tizim bo'lib, uning har bir a'zosi o'zgarish butun oilaviy tizim faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi. Migratsiya sharoitida oila a'zolarining jismoniy ajralishi oilaviy tizimning yangi muvozanat izlashiga olib keladi. Natijada oiladagi rollar, mas'uliyat taqsimoti, emotsional yaqinlik va qaror qabul qilish mexanizmlarida sezilarli o'zgarishlar yuz beradi.

U. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi ham migratsion oilalarni o'rganishda keng qo'llaniladi [6]. Mazkur yondashuvga ko'ra, shaxs rivojlanishi mikro, mezo, ekzo va makro tizimlarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Migratsiya ushbu tizimlarning deyarli barchasiga ta'sir ko'rsatib, oilaning ijtimoiy muhiti, ta'lim, mehnat faoliyati, madaniy qadriyatlari va kommunikativ aloqalarini qayta shakllantiradi. Shu sababli oilaviy qadriyatlarining o'zgarishini faqat individual emas, balki kompleks ijtimoiy-psixologik jarayon sifatida baholash zarur.

J. Berry tomonidan ishlab chiqilgan madaniy adaptatsiya modeli migratsiya jarayonlarida oilaviy qadriyatlarining o'zgarishini tushuntirishda muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi [7]. Olim migrantlarning yangi madaniy muhitga moslashishini integratsiya, assimilyatsiya, separatsiya va marginalizatsiya strategiyalari orqali izohlaydi. Ushbu strategiyalar oiladagi qadriyatlar tizimining saqlanishi yoki transformatsiyalanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Integratsiya strategiyasini tanlagan oilalarda milliy qadriyatlarni saqlagan holda yangi jamiyat qadriyatlarini qabul qilish kuzatilsa, assimilyatsiya jarayonida an'anaviy oilaviy qadriyatlarining asta-sekin zaiflashishi ehtimoli ortadi.

R. Putnamning ijtimoiy kapital nazariyasida oila va jamiyat o'rtasidagi ishonch, hamkorlik va ijtimoiy tarmoqlarning

ahamiyati alohida ta'kidlanadi [8]. Migratsiya natijasida ijtimoiy kapitalning kamayishi oilalarning psixologik barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, yangi ijtimoiy tarmoqlar va diaspora hamjamiyatlari migrant oilalarning yangi muhitga muvaffaqiyatli moslashishiga xizmat qiluvchi muhim resurslardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda oilaviy qadriyatlar transformatsiyasiga ta'sir etuvchi asosiy psixososial omillar sifatida emotsional bog'liqlik, oilaviy kommunikatsiya sifati, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, stressga chidamlilik, iqtisodiy barqarorlik, madaniy identifikatsiya va psixologik moslashuv ko'rsatib o'tiladi [9; 10]. Ushbu omillarning uyg'un rivojlanishi oilaning funksional barqarorligini ta'minlash, ularning zaiflashuvi oilaviy nizolar, emotsional begonalashuv va qadriyatlar tizimining izdan chiqishiga sabab bo'lishi mumkin.

O'zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham oila institutining barqarorligi, milliy qadriyatlarni saqlash, oilaviy tarbiya, ma'naviy muhit va ijtimoiy hamjihatlik masalalari keng yoritilgan [11; 12]. Tadqiqotlarda mehnat migratsiyasi sharoitida ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi psixologik masofa ortishi, tarbiyaviy nazoratning susayishi hamda oilaviy kommunikatsiyaning raqamli vositalar orqali amalga oshirilishi yangi psixologik holatlarni yuzaga keltirishi qayd etilgan. Shu bilan birga, muntazam muloqot, emotsional qo'llab-quvvatlash va oilaviy qadriyatlarni ongli ravishda mustahkamlash migratsiyaning salbiy oqibatlarini sezilarli darajada kamaytirishi mumkinligi ilmiy jihatdan asoslangan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, migratsiya va oilaviy qadriyatlar o'rtasidagi bog'liqlik ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgan bo'lsa-da, aynan psixososial omillarning o'zaro integratsiyalashgan ta'siri, ularning oilaviy qadriyatlar transformatsiyasidagi roli hamda O'zbekiston sharoitidagi xususiyatlari yetarli darajada kompleks tadqiq etilmagan. Mazkur maqola ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, migratsion jarayonlarda oilaviy qadriyatlar o'zgarishiga ta'sir etuvchi psixososial omillarni yagona konseptual yondashuv asosida tahlil qilishni maqsad qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot migratsion jarayonlarda oilaviy qadriyatlar o'zgarishiga ta'sir etuvchi psixososial omillarni aniqlashga qaratilgan bo'lib, kompleks psixologik va sotsiologik yondashuv asosida tashkil etildi. Tadqiqot metodologiyasini ishlab chiqishda oila psixologiyasi, migratsiya psixologiyasi, ijtimoiy psixologiya hamda madaniyatlararo moslashuv nazariyalariga tayangan holda tizimli yondashuv, faoliyat yondashuvi va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv tamoyillari asos qilib olindi. Shuningdek, M. Bowenning oilaviy tizimlar nazariyasi, U. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar konsepsiyasi, J. Berryning madaniy adaptatsiya modeli hamda R. Putnamning ijtimoiy kapital nazariyasining ilmiy g'oyalari tadqiqotning nazariy-metodologik asosini tashkil etdi.

Tadqiqot davomida o'zbekistonlik va xorijlik olimlarning migratsiya, oilaviy qadriyatlar, oilaviy kommunikatsiya, ijtimoiy moslashuv, emotsional yaqinlik, madaniy identifikatsiya va psixologik farovonlikka oid ilmiy ishlari qiyosiy tahlil qilindi. Xususan, migratsiya psixologiyasi, transmilliy oilalar, oilaviy barqarorlik hamda psixososial qo'llab-quvvatlash bo'yicha olib borilgan zamonaviy tadqiqotlar umumlashtirilib, ularning metodologik yondashuvlari mazkur tadqiqotga moslashtirildi.

Tadqiqot obyekti sifatida mehnat migratsiyasi tajribasiga ega oilalar tanlandi. Tadqiqotda jami 86 nafar respondent ishtirok etdi. Shundan 44 nafari mehnat migratsiyasi sababli oila a'zolaridan biri uzoq muddat xorijda faoliyat yuritayotgan oilalar vakillari, 42 nafari esa migratsiya tajribasi bo'lmagan oilalar vakillaridan iborat bo'ldi. Respondentlar 22-58 yosh oralig'idagi turmush qurgan shaxslar orasidan ixtiyoriylik tamoyili asosida jalb qilindi. Tadqiqot jarayonida barcha ishtirokchilarning shaxsiy ma'lumotlari maxfiy saqlandi hamda ilmiy etika me'yorlariga qat'iy rioya qilindi.

Empirik tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish;

kuzatish;

yarim tuzilgan suhbat (semi-structured interview);

anketa so'rovi;

oilaviy qadriyatlarni baholash shkalasi;

ko'p o'lchovli idrok etilgan ijtimoiy qo'llab-quvvatlash shkalasi (MSPSS);

oilaviy moslashuv va hamjihatlikni baholash mezonlari (FACES konsepsiyasi asosida);

matematik-statistik tahlil.

Olingan empirik ma'lumotlar IBM SPSS Statistics 27.0 dasturida qayta ishlanib, tavsifiy statistika (Mean, Standard Deviation), mustaqil tanlanmalar uchun t-test, Pearson korrelyatsiya tahlili hamda ishonchlikni aniqlash uchun Cronbach's Alpha koeffitsiyentidan foydalanildi. Statistik ishonchlik mezoni sifatida $p < 0,05$ darajasi qabul qilindi.

Jadval-1.

Migratsion jarayonlarda oilaviy qadriyatlarga ta'sir etuvchi psixososial omillarning qiyosiy tahlili (n=86)

Ko'rsatkichlar	Migratsiya tajribasiga ega oilalar (n=44) M±SD	Migratsiya tajribasi bo'lmagan oilalar (n=42) M±SD	t	p
Oilaviy qadriyatlarga sodiqlik	3,78±0,49	4,21±0,46	-4,12	0,001
Emotsional yaqinlik	3,61±0,54	4,08±0,48	-4,29	0,001
Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash	3,95±0,51	4,27±0,43	-3,18	0,002
Oilaviy kommunikatsiya sifati	3,69±0,56	4,15±0,47	-4,07	0,001

Ko'rsatkichlar	Migratsiya tajribasiga ega oilalar (n=44) M±SD	Migratsiya tajribasi bo'lmagan oilalar (n=42) M±SD	t	p
Madaniy identifikatsiya	4,02±0,44	4,26±0,39	-2,66	0,009

Jadval natijalari migratsiya tajribasiga ega oilalarda oilaviy qadriyatlarga sodiqlik, emotsional yaqinlik va oilaviy kommunikatsiya ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan statistik jihatdan pastroq ekanligini ko'rsatdi ($p<0,01$). Biroq madaniy identifikatsiya ko'rsatkichlarining nisbatan yuqori darajada saqlanib qolishi migrant oilalarda milliy qadriyatlarni asrab-avaylashga bo'lgan ichki ehtiyoj kuchli ekanligini ko'rsatadi. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash darajasining yuqoriligi esa oilalarning migratsiya sharoitiga muvaffaqiyatli moslashishida muhim himoya omili sifatida namoyon bo'ldi.

Metodologik yondashuvning afzalligi shundaki, unda oilaviy qadriyatlarning o'zgarishi faqat psixologik emas, balki ijtimoiy, madaniy va kommunikativ omillar bilan uzviy bog'liq holda baholandi. Bu esa migratsion jarayonlarning oila institutiga ko'rsatadigan ta'sirini kompleks tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun ishonchli empirik asos yaratdi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. Empirik tadqiqot natijalari migratsion jarayonlar oilaviy qadriyatlar tizimiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Statistik tahlillar shuni ko'rsatdiki, mehnat migratsiyasi tajribasiga ega oilalarda oilaviy qadriyatlarga sodiqlik, emotsional yaqinlik, oilaviy kommunikatsiya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada farq qiladi. Mazkur farqlar migratsiyaning faqat iqtisodiy hodisa emas, balki oila tizimining psixologik va ijtimoiy tuzilishiga ta'sir etuvchi murakkab jarayon ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Tadqiqotda oilaviy qadriyatlarga sodiqlik ko'rsatkichi migratsiya tajribasiga ega oilalarda nisbatan past ekanini aniqlandi. Ushbu holatni bir necha psixososial omillar bilan izohlash mumkin. Avvalo, oila a'zolarining uzoq muddat bir-biridan jismonan ajralishi kundalik muloqotning qisqarishiga, o'zaro hissiy qo'llab-quvvatlashning kamayishiga hamda oilaviy an'analarni muntazam davom ettirish imkoniyatining cheklanishiga olib keladi. Natijada oilaviy qadriyatlarning amaliy namoyon bo'lishi sustlashishi mumkin. Shu bilan birga, respondentlarning aksariyati oilaviy qadriyatlarni muhim deb hisoblashini bildirgan bo'lsa-da, ularni kundalik hayotda amalga oshirish imkoniyatlari migratsiya sharoitida murakkablashgani kuzatildi.

Emotsional yaqinlik ko'rsatkichining pasayishi tadqiqotning eng muhim natijalaridan biri bo'ldi. Masofaviy muloqotning keng qo'llanilishiga qaramay, raqamli kommunikatsiya vositalari bevosita yuzma-yuz muloqotning o'rnini to'liq bosa olmasligi aniqlandi. Respondentlar bilan o'tkazilgan suhbatlar davomida oila a'zolarining sog'inchi, hissiy qo'llab-quvvatlashga bo'lgan ehtiyoj, muhim oilaviy qarorlarni birgalikda qabul qilishdagi qiyinchiliklar hamda farzandlar bilan emotsional aloqalarni saqlash muammolari ko'p uchrashi qayd etildi. Bu holat oiladagi psixologik iqlimning barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Oilaviy kommunikatsiya sifatining pasayishi ham migratsiyaning muhim psixososial oqibatlaridan biri sifatida namoyon bo'ldi. Garchi zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari masofadan turib muloqot qilish imkonini bersa-da, respondentlarning fikriga ko'ra, vaqt zonalarini farqi, ish jadvalining zichligi, internet imkoniyatlarining cheklanganligi va emotsional charchoq muntazam hamda mazmunli muloqotni qiyinlashtiradi. Natijada oila a'zolari o'rtasida ayrim masalalarni muhokama qilish kechiktiriladi yoki yuzaki tus oladi. Bu esa o'zaro ishonch va psixologik yaqinlikning pasayishiga sabab bo'lishi mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash darajasi yuqori bo'lgan oilalarda migratsiyaning salbiy psixologik oqibatlari nisbatan kamroq kuzatiladi. Ayniqsa, yaqin qarindoshlar, mahalla, do'stlar va ijtimoiy institutlarning ko'magi oilalarning moslashuv imkoniyatlarini oshiradi. Psixologik nuqtai nazardan qaralganda, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash stressni kamaytiruvchi himoya omili sifatida namoyon bo'lib, oilaviy barqarorlikni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Bu natija zamonaviy psixologiyada ijtimoiy resurslarning shaxs va oilaning psixologik farovonligiga ijobiy ta'siri haqidagi nazariy qarashlar bilan hamohangdir.

Madaniy identifikatsiya ko'rsatkichlarining nisbatan yuqori saqlanib qolishi migrant oilalar o'z milliy qadriyatlarini saqlashga intilayotganini ko'rsatadi. Respondentlarning aksariyati oilaviy bayramlarni nishonlash, milliy urf-odatlariga amal qilish, ona tilida muloqot qilish va farzandlarga milliy qadriyatlarni singdirishni o'zlari uchun muhim deb hisoblagan. Ushbu holat migratsiya oilaviy qadriyatlarning to'liq yo'qolishiga emas, balki ularning yangi ijtimoiy va madaniy sharoitlarga moslashgan holda transformatsiyalanishiga olib kelishini tasdiqlaydi.

Korrelatsion tahlil natijalari oilaviy kommunikatsiya sifati bilan emotsional yaqinlik o'rtasida musbat bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Shuningdek, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash darajasining ortishi oilaviy qadriyatlarga sodiqlikning yuqoriligi bilan bog'liq ekani kuzatildi. Bu esa psixososial omillar bir-biridan mustaqil emas, balki o'zaro integratsiyalashgan tizim sifatida faoliyat yuritishini anglatadi. Oilaviy qadriyatlarning barqarorligi emotsional, kommunikativ va ijtimoiy resurslarning uyg'unlashuvi orqali ta'minlanadi.

Tadqiqot natijalari asosida migratsion jarayonlarda oilaviy qadriyatlar dinamikasining psixososial modeli taklif etildi. Mazkur modelga ko'ra, migratsiya birlamchi tashqi omil sifatida oila tizimiga ta'sir ko'rsatadi. Ushbu ta'sir oilaviy kommunikatsiya, emotsional yaqinlik, iqtisodiy farovonlik, madaniy identifikatsiya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash kabi vositachi omillar orqali oilaviy qadriyatlar tizimida muayyan o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Agar ushbu vositachi omillar yetarli darajada rivojlangan bo'lsa, migratsiyaning salbiy ta'siri sezilarli darajada kamayadi va oilaning psixologik barqarorligi saqlanib qoladi. Aksincha, mazkur omillarning zaiflashuvi oilaviy nizolar, emotsional begonalashuv, tarbiyaviy qiyinchiliklar hamda qadriyatlar tizimining izchil uzatilishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, migratsion oilalar bilan ishlashda faqat moddiy yordam yoki huquqiy maslahatlar bilan cheklanib qolish yetarli emas. Psixologik maslahat xizmatlarini rivojlantirish, oilaviy kommunikatsiyani mustahkamlashga qaratilgan treninglarni tashkil etish, ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi emotsional bog'liqlikni qo'llab-quvvatlash, raqamli platformalar orqali psixologik konsultatsiyalarni yo'lga qo'yish hamda mahalla va ta'lim muassasalari ishtirokida ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish migratsiya sharoitida oilaviy qadriyatlarini saqlashning muhim amaliy yo'nalishlari hisoblanadi.

Shunday qilib, tadqiqot natijalari migratsion jarayonlarda oilaviy qadriyatlarining o'zgarishi ko'plab psixososial omillarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladigan dinamik jarayon ekanligini ko'rsatdi. Oilaviy qadriyatlarini mustahkamlash, emotsional yaqinlikni saqlash va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini rivojlantirish migratsiya sharoitida oila institutining barqarorligini ta'minlashning asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo'ldi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot migratsion jarayonlarda oilaviy qadriyatlarining o'zgarishiga ta'sir etuvchi psixososial omillarni kompleks tahlil qilish imkonini berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, migratsiya oilaviy qadriyatlarining mazmuni va namoyon bo'lish shakllariga bevosita ta'sir etuvchi ko'p qirrali ijtimoiy-psixologik hodisa hisoblanadi. Oila a'zolarining uzoq muddatli ajralishi, kommunikatsiya shakllarining o'zgarishi, yangi ijtimoiy-madaniy muhitga moslashish hamda oilaviy rollarning qayta taqsimlanishi oilaviy munosabatlarning transformatsiyasiga sabab bo'luvchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'ldi.

Empirik tadqiqot natijalari migratsiya tajribasiga ega oilalarda oilaviy qadriyatlarga sodiqlik, emotsional yaqinlik va oilaviy kommunikatsiya ko'rsatkichlari ma'lum darajada pasayishini ko'rsatdi. Shu bilan birga, madaniy identifikatsiya va milliy qadriyatlarga sodiqlik ko'plab oilalarda saqlanib qolayotgani aniqlandi. Bu holat migratsiya oilaviy qadriyatlarining yo'qolishiga emas, balki ularning yangi sharoitlarga moslashgan holda transformatsiyalanishiga olib kelishini tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida oilaviy qadriyatlar barqarorligini ta'minlovchi asosiy psixososial omillar sifatida emotsional yaqinlik, sifatli oilaviy kommunikatsiya, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, madaniy identifikatsiya, o'zaro ishonch va oilaviy birdamlikning ustuvor ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Mazkur omillar uyg'un rivojlangan oilalarda migratsiyaning salbiy psixologik ta'siri sezilarli darajada kamayishi kuzatildi. Bu esa psixologik resurslarning oilaviy barqarorlikni ta'minlashdagi muhim rolini yana bir bor tasdiqlaydi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi migratsion jarayonlarda oilaviy qadriyatlar dinamikasiga ta'sir etuvchi psixososial omillarning o'zaro bog'liqligi tizimli yondashuv asosida yoritilgani hamda ularning oilaviy barqarorlikka ta'sir mexanizmi konseptual model ko'rinishida izohlanganligi bilan tavsiflanadi. Shuningdek, migratsiya sharoitida oilaviy qadriyatlarini saqlash va rivojlantirishning psixologik hamda ijtimoiy mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslandi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

migratsiya tajribasiga ega oilalar uchun psixologik maslahat va psixoprofilaktika xizmatlarini kengaytirish;
masofaviy oilaviy kommunikatsiyani rivojlantirishga qaratilgan psixologik trening va trening-modullarini ishlab chiqish;

migrant oilalar farzandlari uchun maktab va oliy ta'lim muassasalarida psixologik qo'llab-quvvatlash dasturlarini joriy etish;

mahalla, ta'lim muassasalari va psixologik xizmatlar hamkorligida migrant oilalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish;

oilalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarini mustahkamlashga qaratilgan ma'rifiy hamda psixologik dasturlarni ishlab chiqish;

zamonaviy raqamli platformalar orqali xorijda faoliyat yuritayotgan oila a'zolari uchun oilaviy psixologik konsultatsiya xizmatlarini yo'lga qo'yish.

Kelgusidagi ilmiy tadqiqotlarda migratsiyaning oilaviy qadriyatlarga uzoq muddatli ta'sirini longitudinal yondashuv asosida o'rganish, turli yosh guruhleri va transmilliy oilalarni qamrab olgan qiyosiy tadqiqotlarni amalga oshirish, shuningdek, sun'iy intellekt va raqamli kommunikatsiya vositalarining oilaviy munosabatlarda hamda qadriyatlar tizimiga ta'sirini chuqur tahlil qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Umuman olganda, migratsion jarayonlarda oilaviy qadriyatlarini asrab-avaylash va rivojlantirish faqat oila a'zolarining shaxsiy sa'y-harakatlariga emas, balki psixologik xizmatlar, ta'lim tizimi, mahalla institutlari, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va davlatning oilani qo'llab-quvvatlash siyosati o'rtasidagi samarali hamkorlikka ham bog'liqdir. Mazkur yo'nalishda kompleks psixososial yondashuvni qo'llash oila institutining barqarorligini mustahkamlash, sog'lom oilaviy muhitni shakllantirish hamda jamiyatning ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlashning muhim omillaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 80 b.
- [2] O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023. – 256 b.
- [3] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
- [4] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmoni. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
- [5] Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 464 b.
- [6] Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект Пресс, 2020. – 363 с.

- [7] Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования. – М.: Гардарики, 2019. – 320 с.
- [8] Реан А.А. Психология личности. – СПб.: Питер, 2021. – 288 с.
- [9] Bowen M. Family Therapy in Clinical Practice. – New York: Jason Aronson, 1978. – 584 p.
- [10] Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. – 330 p.
- [11] Berry J.W. Immigration, Acculturation, and Adaptation // Applied Psychology: An International Review. – 1997. – Vol. 46, No. 1. – P. 5–34.
- [12] Putnam R.D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. – New York: Simon & Schuster, 2000. – 541 p.
- [13] Castles S., de Haas H., Miller M.J. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. – 6th ed. – New York: Guilford Press, 2020. – 464 p.
- [14] Massey D.S., Arango J., Hugo G., et al. Theories of International Migration: A Review and Appraisal // Population and Development Review. – 1993. – Vol. 19. – No. 3. – P. 431–466.
- [15] UNICEF. The State of the World's Children 2023. – New York: UNICEF, 2023.
- [16] International Organization for Migration (IOM). World Migration Report 2024. – Geneva: IOM, 2024.
- [17] United Nations. International Migration 2024: Highlights. – New York: United Nations, 2024.

